

Editör NECMİ ERDOĞAN
Yoksulluk Halleri

Demokrasi Kitaplığı, Dünya Yerel Yönetim
ve Demokrasi Akademisi - WALD (1 baskı, 2002)

İletişim Yayınları 1213 • Araştırma-İnceleme Dizisi 207

ISBN-13: 978-975-05-0484-6

© 2007 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM

1-3. Baskı 2007-2016, İstanbul

4. Baskı 2019, İstanbul

EDİTÖR Tanıl Bora

DİZİ KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç

KAPAK Suat Aysu

KAPAK FOTOĞRAFI Alaz Soytemiz

UYGULAMA Hasan Deniz

DÜZELTİ Remzi Abbas

BASKI Ayhan Matbaası · SERTİFİKA NO. 44871

Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No: 6/31 Bağcılar 34218 İstanbul

Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 11935

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

Yoksulluk Halleri

Türkiye’de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri

Editör

NECMİ ERDOĞAN

Yazarlar

AKSU BORA

KEMAL CAN

AHMET ÇİĞDEM

NECMİ ERDOĞAN

ÖMER LAÇİNER

ERSAN OCAK

MUSTAFA ŞEN

İÇİNDEKİLER

Teşekkür 9

GİRİŞ

Yoksulları Dinlemek

NECMİ ERDOĞAN 13

I

Yoksulluk Üzerine

**Garibanların Dünyası: Türkiye’de Yoksulların
Kültürel Temsilleri Üzerine İlk Notlar**

NECMİ ERDOĞAN 29

Yok-sanma: Yoksulluk-Mâduniyet ve “Fark Yaraları”

NECMİ ERDOĞAN 47

Kadınlar ve Hane: “Olmayanın Nesini İdare Edeceksin?”

AKSU BORA 97

Yoksulun Evi

ERSAN OCAK 133

Yoksulluk ve Milliyetçilik

KEMAL CAN 175

Yoksulluk ve Dinsellik

AHMET ÇIĞDEM 203

Kökene Dayalı Dayanışma-Yardımlaşma: “Zor İş...”	
MUSTAFA ŞEN	249
Şanlıurfa’da Yoksulluk Manzaraları	
KEMAL CAN	293
Ağır Çekim Yoksulluk	
NECMİ ERDOĞAN	307
SONSÖZ YERİNE	
Bir Süreç ve Durum Olarak Yoksullaşmayı Sorgulamak	
ÖMER LAÇİNER	313

II

Yoksulluk Hikâyeleri

EDITÖRÜN NOTU	326
Ruşen, Agâh, Bilâl: “Dünyanın maddiyatı insanı insan etmez”	
NECMİ ERDOĞAN - CENGİZ ÇİFTÇİ	327
Cemşid: “Bu dünyanın hepsi zenginin dünyası mıdır abi?”	
NECMİ ERDOĞAN	341
Nesrin: “Özlem, vatan... Ne bileyim işte...”	
ŞERİFE GENİŞ - CENGİZ ÇİFTÇİ	357
Ramazan Haklıgil: “Yazılısın!... Benim yanlışlarımı da siz düzelterek güzel bi şey...”	
ERSAN OCAK	375
Necmiye Haklıgil: “Hiç kimseye anlatmam, kat’iyen anlatmam”	
ŞERİFE GENİŞ	395
Metin Polat: “Elimden geleni yaparak kendimi avutmaya çalışıyorum”	
NECMİ ERDOĞAN - CENGİZ ÇİFTÇİ	423
Mecit: “Orta gelirliilerin hepsi bana çok iyiydi, ama zenginler çok bağıryodu”	
NECMİ ERDOĞAN - CENGİZ ÇİFTÇİ	437

Zeynep: "Bana 'üstün başın kirli' diyen sosyete güzelleri kendilerine baksınlar!"	
NECMİ ERDOĞAN - CENGİZ ÇİFTÇİ	445
Cesur: "Daha cıvıl cıvıl burası"	
MUSTAFA ŞEN	457
Ulaş: "Üniversiteye, sadece üniversite olduğu için gitmek istiyorum"	
MUSTAFA ŞEN	473
Zafer Ak: "Ne konuşsak boş..."	
ERSAN OCAK - CENGİZ ÇİFTÇİ	493
Hatice: "Çevredeki insanların hepsi köy kesimi, yani cahil kesim"	
AKSU BORA - NECMİ ERDOĞAN	515
İsmet: "Gerçek İnsan Benim!"	
AKSU BORA - NECMİ ERDOĞAN	531
Gülcan: "Bu Allah da zengin Allah'ı demek ki..."	
NECMİ ERDOĞAN - CENGİZ ÇİFTÇİ	545
Davut: "Biz bi cahil adamız yani..."	
AKSU BORA - ERSAN OCAK	561
Firdevs, Ayşegül, Kader, Süleyman, Songül: "Türk vatandaşı demeye gendimiz utanıyoz"	
AKSU BORA - ERSAN OCAK	571
Dilek: "Bilmiyorum neden ama gülüyorum"	
ŞERİFE GENİŞ	591
Selma Çelik: "Her gün yorgun yatıp, yorgun kalkıyorum"	
AKSU BORA	623
Ayşenur: "Erbakan var, Derviş var... Bilmem; heralde onlar devlet"	
ERSAN OCAK - NECMİ ERDOĞAN	651
Şermin: "Hemen kanal değiştiriyorum"	
AKSU BORA	667
Elif Çatal: "Eyiler hep gitti, çekildi gitti"	
NECMİ ERDOĞAN - NURAY AKSAKAL	681

Sabiha Ünsay: "Devlet değil mi Deniz Feneri?"	
ERSAN OCAK	699
Halil Alkan: "Yazıcam üzerime 'satılık köle' diye..."	
ERSAN OCAK	715
Erkan ve Fitnat: "E, kimse yemiyo ki alının teriyle, ben yiyeyim"	
NECMİ ERDOĞAN - NURAY AKSAKAL	729
Aysel: "Ben nerelerdeyim, onlar nerelerde?"	
NECMİ ERDOĞAN - NURAY AKSAKAL	755
Burcu: "Ben burda oturuyorum ama..."	
NECMİ ERDOĞAN - NURAY AKSAKAL	775
Emrah: "Ben ne deyim ki, Türkiye'de yaşamıyorlar onlar"	
NECMİ ERDOĞAN	787
Hüsamettin: "Kader deyorum, öyle kalıyo..."	
ERSAN OCAK	801
Serdar: "Bi de Müslüman memleketi diyorlar!"	
NECMİ ERDOĞAN	817
İnci Yüksel: "Erkekler yardım istemeyi kendilerine yediremiyorlar galiba"	
NECMİ ERDOĞAN	837
Hasan: "Bazı şahıslar..."	
KEMAL CAN - MUSTAFA ŞEN	853
Mert Aksoy: "İnsan ister istemez âşık oluyo"	
MUSTAFA ŞEN	869
Mehmet: "Biz devlete verebilirsek ne âlâ..."	
KEMAL CAN - MUSTAFA ŞEN	881
Naciye: "Allah rızası için bunu size getirdik, diyip de veren kimse yok"	
MÜCELLA ÇİĞDEN	889
MÜLAKAT TABLOSU.....	903
KAYNAKÇA	954

TEŞEKKÜR

Bu çalışmada araştırmacı ve yazar olarak isimleri geçen kişilerin dışında, pek çok kişinin emeği ve fikri desteği var. Böyle bir araştırma, onların desteği olmaksızın mümkün olamazdı. Öncelikle, WALD'a (Dünya Yerel Yönetimler ve Demokrasi Akademisi) ve Ferzan Yıldırım'a, bu araştırmanın başından itibaren verdikleri destek, gösterdikleri anlayış ve sabır için teşekkür ederiz. WALD çalışanları da her ihtiyacımız olduğunda yanımızdaydılar. Cengiz Çiftçi, araştırmanın planlanmasından bitirilmesine kadar, bilgisi, dostluğu ve neşesiyle, "bizden biri" olarak hep yanımızdaydı. Türkçe bilmeyen Kürtlerle mülakatları onun sayesinde yapabildik.

Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK) Genel Müdürlüğüne gerekli izinleri verdikleri için minnettârız. Ankara Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü Genel Sosyal Hizmetler Birimi, haftalar boyunca bizim için bir "üs" oldu. Özellikle de Nuray Aksakal ve İnci Yüksel'e teşekkür ederiz. Sadece bağlantı kurmamıza yardım etmekle kalmadılar; bilgi ve tecrübelerini bizimle paylaştılar ve ufkumuzu genişlettiler. Bizim için en önemli bağlantı noktalarından bazıları, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumuna bağlı Toplum Merkezleriydi. Sincan, Şafaktepe, Altındağ ve Gazi Mahallesi Toplum Merkezlerine gittik, buralar kanalıyla mahallelere girip mülakatlar yapma imkânı bulduk. Sosyal hizmet uzmanları Deniz

Hayat, Hüseyin Batman ve Fethinur Açar, yoğun işlerinin arasında bize zaman ayırıp görüştüler, birlikte ev ziyaretlerine geldiler. Bilgilerinden ve deneyimlerinden çok yararlandık; gösterdikleri yakınlık ve dostluğu asla unutamayız. SHÇEK Beyoğlu Çocuk ve Gençlik Merkezi ile Ulus Çocuk ve Gençlik Merkezleri'nden Abdullah Karatay, Metin Polat ve Aysel Dinçel Okan'a teşekkür ederiz. Metin Polat, bizimle birlikte sokaklarda dolaştı, ev ziyaretlerine geldi ve mahalle halkıyla güven ilişkisi kurabilmemizi sağladı. Araştırma boyunca karşılaştığımız, bize yardımcı olan, bağlantılar kuran, tecrübe ve bilgisini bizimle paylaşan sosyal hizmet uzmanlarının mesleki performanslarından ve insanlarla kurdukları ilişkilerden çok etkilendiğimizi burada belirtmek isteriz.

Toplum Sağlığı Vakfı'nın (TOSAV) Ayazma Köyü (İstanbul) Sağlık Ocağında çalışan Dr. Ahmet Kaya ve hemşire Leyla Daş, büyük bir özveri, cesaret ve sabırla sürdürdükleri çalışmalarından edindikleri bilgi ve tecrübeleri bizimle paylaştılar. Her ikisine de teşekkür ederiz. Göç-Der (İstanbul) Başkanı Şefika Gürbüz ve diğer yetkililer, "zorunlu göç"le gelen ailelerle mülakatlar yapmamıza yardımcı oldular. Umarız yaptığımız işe olan inanç ve güvenlerini boşa çıkarmamışızdır. Kadıköy Belediye Başkan Yardımcısı İnci Beşpınar, günlük temposunun hızına ve yoğunluğuna karşın bizimle yakından ilgilendi, gerekli bağlantıları kurmamıza yardımcı oldu. Hem ona, hem de Kadıköy Belediyesi Aile Danışma Merkezi çalışanlarına, yardımları için minnettârız. Çayırbaşı Mahallesi (Sarıyer) Muhtarı Yaman Ertul, hiç tanımadığımız ve herhangi bir bağlantımızın olmadığı bir mahalleye girebilmemizi, ev ziyaretleri yapmamızı sağladı; bize mahalleye ilişkin pek çok bilgi verdi. Cem Vakfı eğitim sorumlusu Ruşen Fer, Yenibosna, Kâğıthane ve Gazi Cemevlerine ulaşmamızı sağladı. Her ikisine de müteşekkirimiz. Ülkü Ocakları Genel Başkan Yardımcısı Alişan Satılmış ve Nizam-ı Alem Ocakları Kurucu Başkanı Servet Avcı, kendilerine bağlı ocaklarda görüşmeler yapabilmemizi sağladılar; teşekkür ederiz. Konya ve Erzurum Büyükşehir Belediyeleri Sağlık ve Sosyal Hizmet birimlerindeki uzmanlara, Erzurum Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğüne, Hayra Hizmet Vakfı Başkanı Hasan Hüseyin Varol ve Şefkat-Der Başkanı Hayrettin Bulan'a, Konya'daki çalışmalarımızda gerçek bir kılavuzluk örneği veren Doç. Dr. Abdul-

lah Topçuođlu'na, Erzurum'da mülakatların yapılacağı yer ve kişilerle ilgili yardımlarını minnetle anacağız Yrd. Doç. Dr. Nuri-nisa Esenbuga'ya teşekkürü borç biliriz. GAP Bölge Müdürü Erkan Alemdarođlu ve Sosyal Hizmet Uzmanı Gülşah Dađđđđ, Urfa'daki çalışmalarımızda yardımcı oldular, kendilerine çok teşekkür ederiz.

Şerife Geniş, Nuray Aksakal, Mücella Şencan Çiğdem ve Cengiz Çiftçi, mülakatlar yaparak araştırmanın bir parçası oldular. Onların katkıları, getirdikleri farklı bakış açıları, mülakatlar sırasında kurdukları sıcak ilişkiler, araştırmayı zenginleştirdi. Kendilerine şükran borçluyuz. Haftalar boyunca farklı hikâyeler, sesler, şiveler, konuşmalar ve suskunluklarla dolu kasetleri çözmek için uğraşan, bu süreçte anlatılarla bizim kadar yakın bir ilişki kuran Burak Özçetin, Deniz Türker, Safiye Yelda Kaya ve Tülay Taşkıran'a çok teşekkür ederiz. Erdem İlgi Akter, hem bantların çözülmesinde, hem de daha sonra mülakatların yayına hazırlanmasında, büyük emek harcadı, proje asistanlığı yaptı. Araştırmaya yeniden ve farklı bir perspektiften bakmamızı sağladı. Her şey bittikten sonra ona teşekkür etmek, sahiden çok zevkli.

Bu araştırma boyunca yaşadığımız sıkıntıları bizimle paylaşan ve bize hep destek olan ailelerimize şükran borçluyuz. Zor bir araştırmaydı. Her birimizin tek tek hayatlarında önemli bir deneyim oldu. Bunu sadece akademik değil, kişisel bir "zenginleşme" olarak da yaşadık. Bu "zenginleşme"yi mümkün kılanlar, burada isimlerini anamadıklarımız, mülakatları kendileriyle yaptığımız kadınlar ve erkeklerdi. Onlara araştırmaya katkıları için değil, çünkü zaten onlarsız bu çalışma mümkün olmazdı, ama işte bunun için teşekkür ediyoruz. Bu kitap, en az bizim kadar, onların da eseridir.

NECMI ERDOĞAN

GİRİŞ
YOKSULLARI DİNLEMEK
NECMI ERDOĞAN

Türkiye’de yoksulluk, son yıllarda, “öteki Türkiye” tartışmalarıyla ve asıl önemlisi “kriz konjonktürü”nün devreye girmesiyle yeniden gündeme geldi/getirildi. Birçok kurumun yayımladığı “yoksullaşma” veya “yoksulluk sınırı” raporları, Dünya Bankası yardımları, “yoksullaşma hikâyeleri” vb. medyatik söylevlerin ana malzemesini oluşturdu. Öte yandan, halen yaşanmaya devam eden ekonomik kriz, uzunca bir süredir aşağılama deyimi olarak kullanılan “yoksulluk edebiyatı”nın yanı sıra, hâkim neoliberal *ethos*’a özgü “garibanizm” ya da “hakedilen yoksulluk”¹ hor-görüsünü de besledi. Bu arada ortaya atılan ve “tehlikeli sınıflar” imgesiyle rezonans halinde olan “toplumsal patlama” miti pek de uzun sürmeyen bir parlama dönemi geçirdi ve hatta MGK gündemine girdi.

Yoksulluğa dair bugünkü tartışmaların büyük kısmında konjonktürel gerileme ve yoksullaşmaya vurgu yapılıyor ve “kriz konjonktürü”nden bağımsız olarak varolan yapısal yoksulluk

1 Garibanizm, epeydir medyada ve gündelik hayatta tedavüle sokulmuş bulunuyor. Ertuğrul Özkök’ün, “Türkiye’de iyi şeylerin olduğuna inanmayan” bir grup insanın tutumuna yönelik bu adlandırmasına, Gülay Göktürk ve Eser Karakaş, “hakedilen yoksulluk” kavramıyla katkıda bulunuyorlar. Buna göre, Türkiye’de ufak ufak herkesin (buna yoksullar da dahil) “sebeplendiği” bir “talan” sistemi var ve insanlar, çalışıp üretmek yerine, bu talan sisteminden kendilerine pay düşeceği günü beklemeyi tercih ediyorlar.

hâlâ pek gündemde değil. Elinizdeki bu kitap, yoksulluğu yoksulların kendi anlatılarından okumaya çalışan bir yöntem izliyor ve “kriz” öncesinde de yoksul olan, “kriz” geçtiğinde de yoksul olmaya devam edecek olan kişilerle yapılan mülâkatlara dayanıyor. Alan araştırması sırasında yaptığımız mülâkatların bir kısmının bant çözümünü de içeren bu çalışma, Türkiye’de kent yoksulluğunun kültürel ve siyasal formasyonunu çözümlemeyi hedefliyor. Kent yoksullarının içinde yaşadıkları toplumsal varoluş koşullarını, tahakküm ve sömürü ilişkilerini, marjinalleştirilme ve dışlanma süreçlerini nasıl anlamlandırdıklarını ve mevcut siyasal söylemlerle nasıl bir ilişki kurduklarını inceliyor. Yoksulluğu sınıfsal-kültürel hiyerarşiler, toplumsal cinsiyet, siyasal ve dinsel aidiyet, etniklik ve toplumsal mekân eksenleri üzerinden tartışıyor. Araştırmanın ele aldığı temalar, yoksulların kendilerine ve “zenginlere” dair imgeleri, toplumsal eşitsizliklerin ve hiyerarşilerin yoksullarda açtığı gizli yaralar, yoksulların siyasal süreçlerle olan ilişkileri ve özellikle de milliyetçilik, dinsellik, Alevilik ve Kürt kimliğinin yoksulluğun anlamlandırılmasındaki etki(sizlik)leri, kadınların yoksulluğu yaşantılama biçimleri ve onunla başa çıkma mücadeleleri, yoksulların ev bağlamındaki mekânsal pratikleri etrafında odaklaşıyor.

Araştırma, yoksulluğu anlamak için, yoksulların dahil olduğu veya dışlandığı siyasal ve kültürel süreçlerin, yoksulların içinde yer aldıkları toplumsal hiyerarşiler ve iktidar ilişkileri karşısındaki konumlarının ve kendilerine ve başkalarına dair temsillerinin önemli olduğu noktasından hareket ediyor. Zira yoksulluk, ekonomik bir kategori olmanın yanı sıra, kişilerin içinde yaşadığı, anlamlandırdığı, başa çıkmak için çeşitli yöntemler geliştirdiği, toplumsal bir “durum”dur. Araştırmanın mevcut yoksulluk literatürünün içinde nerede yer aldığı ve yoksulluğun nasıl kavramsallaştırıldığı kitabın 1. Bölümündeki yazılarda ele alınıyor. Ancak, yoksulların kültürel pratikler alanındaki ve siyasal süreçlerdeki konumlarını anlamaya çalışan ve onların kendi anlatıları üzerine kurulu olan bu araştırmanın yoksulluğu “kültürleştirmek” gibi bir kaygısının olmadığını özellikle vurgulayalım. Elbette ki günümüzdeki haliyle yoksulluk, global kapitalizmin kodladığı ve ürettiği bir olgudur; kapitalist aksiyomatığın hem dışladığı ve hem de

üzerine kurulu olduğu “kurucu dışarı”dır. Bu açıdan, yoksulluğu ekonomik göstergelerle sınırlı bir biçimde çözümlenememesi gibi, yoksulların kendi toplumsal konumlarına dair hissettikleri, yaşantıladıkları ve ifade ettikleri ile sınırlı bir biçimde değerlendirmek de yetersiz kalır. Yoksullarla mülâkatlara dayanan bu çalışmanın, onların toplumsal konumlarının bu konumlara dair öznel bakışları sorununa indirgenebileceği gibi bir içerimi yok. Onların yaşantılarının bu konumların kendini kazıdığı yüzeylere indirgenebileceği gibi bir içerimi de söz konusu değil. Öznel yaşantılar, hatıralar, hikâyeler, görüşler, kaygılar, düşünceler ile bunların ötesine gidebilen, “bilinci” aşabilen belirli toplumsal koşullar arasındaki bağı incelemeyi hedefledik. Bu ise, yoksulların gündelik hayat pratikleri ve anlatıları ile bunların toplumsal-tarihsel bağlamı arasındaki ilişkiye dikkat etmeyi gerektirir. Bunu yeterince yapamamış ve zaman zaman yoksulların anlatılarının içinde kaybolmuş olsak bile, “toplumsal makrokozmos”un çözümlenmesini besleyebilecek bir mikrolojik katkı yapabilmiş olduğumuza ümit ediyoruz.

* * *

Yürüttüğümüz alan araştırmasının kapsam ve yönteminin açıklanmasını sonraya saklayarak, çalışmamızda hangi temaların nasıl ele alındığını aktaralım. Daha önce *Toplum ve Bilim* dergisinin “Yoksulluk ve Yoksunluk” (89.) sayısında yayımlanmış olan “Garibanların Dünyası” başlıklı yazım, alan araştırmasına başlamadan önce, çalışmanın problemini oluşturmak için yazılmış, başlangıç niteliğinde bir metin. Hem çalışmanın kavramsal çerçevesini –en azından kısmen– çizmesi ve hem de araştırmanın başta tasarlandığı şekil ile “sahada” aldığı şeklin karşılaştırılabilmesini sağlaması nedeniyle kitaba koymayı uygun bulduk. Bu yazıda ortaya attığım tema ve soruları, onun devamı niteliğinde olan “Yok-sanma” başlıklı yazıda, yaptığımız mülâkatlar ışığında tartışıyorum. Yoksul-mâdunların kültürel temsillerini, içinde telaffuz edildikleri tahakküm ve sömürü ilişkileriyle kopmaz bir bağı olan “bak-ış-ma”, “konuş-ma”, “hisset-me”, “dokun-ma”, “idare et-me” ve “kabullenme-me” pratikleri ekseninde inceliyorum. Anlatıların, toplumsal ilişkilerin gözmerkezli bir özellik kazandı-

ğına işaret ettiğini ve yoksul-mâdunların toplumsal hiyerarşi ve farkları, kendilerinin aşağılandığı, dikey ve hiyerarşik bir bakış ilişkisi olarak yaşantıladıklarını iddia ediyorum. Sesini duyurma isteği ve konuşmaktan kaçınma şeklindeki iki karşıt eğilime dikkat çekiyorum. Yoksulluğun nasıl bedene kazındığını ve bedeninin nasıl bir yoğunluklar yüzeyi olarak işlediğini, zenginlerin kendilerini hayvanla özdeşleştirdiklerini söyleyen yoksul-mâdunların “fark yaralarını” ve bu yaralar karşısında kendiliğın konumunu inceliyorum. Yoksul-mâdunların gündelik hayat pratiklerinde, iktidar ilişkileri karşısında ve hatta bizimle görüşürken başvurdukları taktik yaratıcılık biçimlerini ele alıyorum. Ayrıca, yoksul-mâdunların anlam haritalarında, eşitlik, adalet, devlet ve kurtuluş gibi temaların hegemonik süreçlerle olan ilişkisini ortaya koymaya çalışıyorum ve neoliberal ortodoksinin görüştüğümüz yoksul-mâdunlar açısından hegemonik bir kod olarak işlemediğini savunuyorum. “Ağır Çekim Yoksulluk” başlıklı kısa yazıda ise, yoksulluk konulu televizyon programlarında yoksulluğun söylemsel olarak nasıl kurulduğunu ve yoksul-mâdunların bu programlara nasıl “baktıklarını” tartışıyorum.

Aksu Bora, kadınların yoksulluğu nasıl yaşantıladıklarını inceleyen yazısında, “olmayanın idaresi” üzerinde yoğunlaşıyor. Yoksulluk tartışmalarında sık sık varsayılan dayanışma ağlarındaki ciddi zayıflamaya ve hanelerin kendi içine kapanmaya meyletmesine dikkat çekiyor. Bora, dayanışma ağlarının dışında kalan hanelerdeki kadınların formel veya enformel sektörde ücretli iş bulmalarının önündeki yapısal engellere de işaret ederek, bu koşullarda çeşitli kurumlarca verilen ayni-nakdi yardımların hayati bir önem taşıdığını vurguluyor. Yardım yapan kuruluşlarla genellikle erkeklerin değil de, kadınların ilişki kurmasının anlamını sorguluyor. Bora, yoksul kadınların sağlık ve beslenme sorunlarıyla başa çıkmaya çalıştıklarını da irdeliyor. Ayrıca, yoksulların hayallerinin odağında, imkânsız görünse de, çocukların “okuyup kendini kurtarmasının” ve “bir ev sahibi olmanın” bulunduğunu vurguluyor. Bora'nın yazısı, evlilik, cinsiyet rolleri, kadınlık ve erkekliğin yoksullarca nasıl anlamlandırıldığını da ortaya koyuyor. Ersan Ocak'ın yazısı ise, yoksulun yoksulluğunu en derin biçimde yaşadığı yer olan evi inceliyor. Yoksulların yaşadığı mekânları yapılan-

dıran makro süreçlerin önemini teslim etmekle birlikte, mekânın kendisini bir gündelik hayat pratiği olarak ele alıyor ve yoksulların yaşadıkları evi nasıl yaşantıladıklarını tartışıyor. Ocak'a göre, yoksul yoksulluğunu evinin içine çekilerek örter ve yoksulun evi yoksulluğun sıkıntılarının biriktirildiği bir kabuğa dönüşür. Bu ev ya kentin çeperinde ve görülmeyecek kadar uzakta, ya kentin yerleşime uygun olmayan alanlarında ya da çöküntü alanlarının mistifiye edilmiş cephesinin ardındadır. Yoksullar, durumu daha iyi olanların apartmanlarına en fazla, arka bahçedeki müstemilatta ya da ışısız, rutubetli, bodrum katındaki dairede yaşayarak sızabilirler. Ocak, bu evin esas mahkumunun kadınlar olduğunu ve sağlıklı koşullarından da en çok kadınlar ve çocukların etkilendiğini vurguluyor. Yoksulun evindeki sıkıntının nüfusun kalabalığına karşın alanın dar olmasıyla daha da yoğunlaştığını ve bahçe, kapı önü ve balkonun bu sıkıntıdan kaçmayı sağlayan ara mekânlar olduğunu belirtiyor. Ancak, Ocak'a göre, bu mekânlarda dahi yoksulun kaçamayacağı şey, kendi durumunu her an ona hatırlatan evinin düşüklüğüdür.

Kemal Can'ın yoksulların anlatıları ışığında yoksulluk ve milliyetçilik ilişkisini tartışan yazısı, bu ilişkinin hem temsil, hem de etkileme düzeyinde doğrudan bir ilişki olarak ortaya çıkmadığını gösteriyor. Bu "ilişkisizliğin" gerisinde, yoksulların özgül konumları, yoksulluk ve zenginlik algıları kadar, Türkiye'de milliyetçiliğin özgün biçimlerinin de etkisi olduğunu söylüyor. Can, milliyetçiliğin asıl olarak yoksulluk tehdidi altındaki alt-orta sınıflar üzerinde etkili olduğunu, "mutlak yoksulluk" sınırına inildikçe – ve özellikle de büyük kentlerde– milliyetçi reflexler ve milliyetçilikle kurulan ilişkinin önemsizleştiğini vurguluyor. Yoksulların yoksulluk durumundan hareketle siyasal temsil biçimleriyle kurdukları ilişkinin zayıflığının, milliyetçilik için de fazlasıyla geçerli olduğunu ortaya koyuyor. Can'ın, yoksulların dilleri ile milliyetçi söylem arasındaki benzerliğin bir hegemonik bağ olduğu anlamına gelmediği argümanı benim "Yok-sanma" başlıklı yazıda yaptığım hegemonik pratikler tartışmasıyla da paralellik gösteriyor. Kemal Can, daha önce *Toplum ve Bilim*'in "Yoksulluk ve Yoksulluk" sayısında da yayımlanmış olan "Şanlıurfa'da Yoksulluk Manzaraları" başlıklı yazısında ise, metropoller ile diğer kentler arasın-

da yoksulluğun kültürel ve siyasal görünümleri açısından bir karşılaştırma yapılabilmesini sağlıyor. Öte yandan, Ahmet Çiğdem, dinsel ve yoksulluk arasındaki ilişkinin nasıl ve hangi düzeylerde kurulabileceğini inceliyor. Dinin yoksulluğu ve zenginliği nasıl gördüğünü tartışarak, bu görüşün pratikte nasıl işlediğini sergilemeye çalışıyor. Çiğdem, Kemal Can'ın milliyetçilik bağlamında söylediklerine benzer bir şekilde, yoksulların sıklıkla dinsel kavram ve sembollere başvurmalarına rağmen, bu dinselliğin gevşek bir örüntü oluşturduğunu savunuyor. Yoksulların dinsel söylemlerinin içeriksiz kavramlardan meydana geldiğini ve bu durumun, özellikle "Tanrı" kavramının her şeyi açıklayabilecek bir kapsamda ve fakat kuşkulu ve muğlak bir şekilde kullanılmasında kendini gösterdiğini belirtiyor. Çiğdem, ayrıca, Türkiye'de dinselliğin yoksulluk durumuna muhalif bir tutum geliştirilmesi ya da –daha iyimser bir ifadeyle– yoksulluğun aşılması için gerekli siyasal dili üretmediğini de ortaya koyuyor.

Mustafa Şen'in yazısı, Alevî ve Kürt yoksulların anlatılarından yola çıkarak, etnik ve dinsel kökene dayalı kimlik ile yoksulluk ilişkisini, yoksulluk, zenginlik ve dayanışmaya ilişkin algı ve anlatıları ele alıyor. Kökene dayalı dayanışma-yardımlaşma ağlarını, Sahlins'in karşılıklı ilişkileri üzerine geliştirdiği kavramsal-analitik modeli esas alarak incelemeye çalışıyor. Şen, hırsı, yarışmayı, rekabeti, bireysel çıkarı öne çıkaran neo-liberal ethosun yoksul kesimlerin kökene dayalı dayanışma-yardımlaşma ilişkileri sayesinde kullanabilecekleri-ulaşabilecekleri kaynakları erittiğini ve toplumun adaletçi ve eşitlikçi potansiyelini çökerterek, yoksulların dayanışma-yardımlaşma algılarını derinden etkilediğini ileri sürüyor. Araştırma ekibinde yer almayan Ömer Laçiner'in yazısı ise, bizim zaman zaman içinde kaybolduğumuzu hissettiğimiz araştırmaya ve yoksulluğa dair "dışarıdan" bir sonsöz. Laçiner, tarihsel bir perspektiften, yoksulluğun toplumsal konumundaki dönüşümlere dikkat çekiyor ve günümüzdeki yoksulluğu anlamak için yeni kavramlara ihtiyaç olduğunu vurguluyor. Yeni yoksulların, eskisinden nitel olarak farklı bir şekilde, kendilerini toplumun genel işleyişinde zorunlu, vazgeçilmez bir işlev sahibi olarak görememeye başladıklarını ve kendilerinin dışlandığı mekanizmalara karşı öfkesizliklerinin de bu işlevsizlik hissi ile ilgili olduğunu savunuyor.

Araştırmanın Türkiye’de kent yoksulluğunun bütününe dair genellemelere ulaşması gibi bir amacımız veya iddiamız baştan beri olmadı. Yoksulluğu “temsil edebilecek” bir “kapsam” ve “örneklem” seçme kaygısıyla değil, yoksul-mâdunların “radikal heterojenliği”ni ve yoksulluk-mâduniyetin aldığı tekil biçimleri anlama kaygısıyla hareket ettik. Herhangi bir biçimde seçilmiş, sınırlı bir grup insanla yapılan anket veya mülâkatlardan hareketle yoksulların geneline dair sonuçlar çıkarmaktan çok, onların tanıklıklarının toplumsala dair ipuçları veren insani deneyimler olarak alınmasının ve toplumsalın bu kişiler üzerindeki etkisinin tartışılmasının daha anlamlı olduğunu düşündük.

Alan araştırmasını temel olarak İstanbul ve Ankara’da yürüttük. Ama metropollerdeki yoksulluk ile diğer kentlerdeki yoksulluk arasındaki olası farklar hakkında fikir edinebilmek için Urfa, Erzurum ve Konya’da da bazı görüşmeler yaptık. Araştırmamızı, İstanbul’da Tarlabası, Ayazma Köyü, Gazi Mahallesi, Beyoğlu Çocuk ve Gençlik Merkezi, Yenibosna, Çayırbaşı (Sarıyer), Nurtepe (Kâğıthane), İçerenköy, Küçükbakkalköy ve Kayışdağı’nda (Kadıköy); Ankara’da ise, esasen Mamak, Altındağ ve Sincan ilçelerinde, Şafaktepe, Ege Mahallesi, Fatih ve Yenidoğan gibi mahallelerde ve Ulus Çocuk ve Gençlik Merkezinde gerçekleştirdik. Ayrıca, Ankara’da, çeşitli yerlerdeki Ülkü Ocakları ve Alperen Ocakları’nda da mülâkatlar yaptık.

Yoksullukla ilgilenen kuruluşlarda çalışanlar dahil olmak üzere, yaklaşık 180 kişinin yer aldığı, toplam 160 mülâkat yaptık. Görüşeceğimiz kişilerin seçiminde şu ölçütleri kullandık: Öncelikle, yoksulluğu “nesnel” bir ekonomik kategori olarak tanımlayıp “ölçmek” gibi bir problematiğimiz olmadığı ve kendilerini yoksul hissedemeyen veya addeden insanların kültürel ve siyasal temsillerini kavramaya çalıştığımız için, kesin sınırlarla tanımlanmış, belirli bir “gelir grubu” ile kendimizi sınırlamadık. Bizim açımızdan, asgari ücretle yaşayan bir ailenin kendi durumunu “iyi” görmesi ve yoksul olanın düzenli geliri olmayan komşusu olduğunu söylemesi veya herhangi bir biçimde tanımlanmış “yoksulluk sınırı”nın üstündeki insanların dahi kendilerini yoksul addedebilmeleri

önemliydi. Ancak, görüştüğümüz kişilerin ezici çoğunluğunu hiçbir kazancı olmayan ve yardımlarla yaşayanlar, düzenli bir işi ve ya geliri olmayıp iş buldukça çalışanlar, asgari ücret veya onun biraz üstünde bir ücret alanlar oluşturdu. Cinsiyet, yaş, siyasal, dinsel ve etnik aidiyet ve mekânsal konumların dengesine ve çeşitliliğine özen gösterdik. Bu çerçevede, çocuklar, gençler, yaşlılar; çalışan, çalışmayan ve hane reisi olan kadınlar; işsiz, düzenli bir işi olmayan veya formel ya da enformel sektörde düşük ücretle çalışan erkekler; kentte yerleşik veya yeni göçmüş olan aileler, kentin içindeki çöküntü alanlarında ve kentin çeperinde oturanlar; sünni-Türkler, Alevîler ve özellikle son on yılda “zorunlu göç”le metropollere gelen Kürtler; herhangi bir siyasal aidiyeti olmayanlar (ki büyük bir kısmı oluşturuyor), çeşitli partilere “oy verenler”, Ülkü Ocakları’na ve Alperen Ocakları’na devam eden gençler ile mülâkatlar yaptık. Ayrıca, az sayıda da olsa, yoksullukla ilgili faaliyetlerde bulunan kurum ve kuruluşlarda çalışan sosyal hizmet uzmanları ve yöneticiler ile de görüştük.

Görüşeceğimiz kişilere, çeşitli kişi, kurum veya kuruluşların referansı ile ulaştık. Bu amaçla, Sosyal Hizmetler İl Müdürlükleri, Gazi Mahallesi, Sincan, Şafaktepe ve Altındağ Toplum Merkezleri ve Beyoğlu ve Ulus Çocuk ve Gençlik Merkezlerinde çalışan sosyal hizmet uzmanlarının yoksul ailelerle kurdukları ilişkilerden yararlandık. Ayrıca, Göç-Der, Cem Vakfı, çeşitli cemevleri, Kadıköy Belediyesi Aile Danışma Merkezi ve muhtarlıkların bağlantılarına başvurduk. Zaman zaman, böylesi kurumsal bağlantılarla ulaştığımız kişilerin referanslarıyla, onların komşu, tanıdık veya akrabalarıyla da görüştük. Önemli ölçüde yardım sağlayan kurumlardaki uzmanların ilişkilerine başvurmamız ve görüştüğümüz kişilerin büyük bir kısmının yardım için başvuruda bulunmuş olanlardan oluşmasının insanların bizimle konuşurken yardım beklentisi içinde olmaları (bu beklentiyle zaman zaman durumlarını daha da dramatize etmeleri) veya bizi “resmi görevli” sanmalarına neden olmak gibi handikapları oldu. Kim olduğumuzu ve amacımızı baştan açık seçik anlatarak bu handikapları aşmaya çalıştık. Özellikle sık sık ilişkilerine başvurduğumuz sosyal hizmet uzmanlarının insanlarla kurdukları ilişkilerin “resmi” olmanın çok ötesine geçmesi, samimi ve dostane olması işimizi oldukça kolaylaştırdı; kurum-

sal bağlantıları bir avantaja dönüştürdü. Başka şeylerin yanı sıra ve ötesinde, insanların mahremiyetlerini, duygularını, kaygılarını vb. anlamaya yönelik olan mülâkatlar için “rasgele kapı çalmak” yerine çeşitli bağlantılara başvurmanın çok daha isabetli olacağını düşündük. Nitekim, sosyal hizmet uzmanı Metin Polat’ın Tarlabası’nda mahalleli ile kurduğu sıcak ilişkilerden ya da Göç-Der yetkililerinin Ayazma Köyü’ndeki zorunlu göçle gelen Kürtlerle bağlantılarından yararlanmamış olsaydık, mülâkat yaptığımız kişiler bizimle o kadar rahat ve içten bir şekilde konuşmayabilirlerdi ve hatta hiç görüşmek istemeyebilirlerdi.

Alan araştırması, yoksulların hayat hikâyelerini, kişisel tanıklıklarını ve düşüncelerini öğrenmeye yönelik yarı yapılandırılmış mülâkatlara dayanıyor. Ayrıca, mahalle, sokak, ev, duruş ve jestler, bakışlar vb. ile ilgili etnografik bilgiler de topladık. Mülâkatlarda, olabildiğince “aktif ve metodik bir dinleme” yöntemini uygulamaya çalıştık. Araştırdığımız konular veya temalar ile ilgili kimi temel sorular kafamızda olsa da, bunları görüştüğümüz kişilerin özelliklerine göre formüle ettik. Her durumda, herkese aynı soruları sormak yerine, kişilerin anlatılarına, hayat hikâyelerine, kaygılarına, sorun addettikleri şeylere uygun sorular formüle etmeye çalıştık. Yani mülâkatları, bizim öğrenmek istediklerimizden çok, onların dert ettikleri ve anlatmak istedikleri şeylere dayandırmayı gözettilik. Bu yüzden, başkalarına sorduğumuz konuları hiç açmadığımız veya başkalarıyla konuşmadığımız şeyleri de konuştuğumuz, anlık ve kendiliğinden gelişen diyalogları içeren mülâkatlar da oldu. Zaman zaman aynı ailenin birden fazla üyesiyle mülâkat yaparak, aynı hanedeki farklı anlatıları veya aynı hikâyenin farklı versiyonlarını karşılaştırmaya çalıştık. Ayrıca, genel olarak her bir mülâkatta tek bir kişiyle görüştüsek de, fırsat bulduğumuz birkaç durumda, kendiliğinden gelişen “odak grup” görüşmeleri de yaptık. Bazı durumlarda da, çeşitli nedenlerle iki kişiyle (karı koca veya iki kardeş gibi) birden mülâkat yaptık.

Yoksulluğun siyasal ve kültürel temsillerini yoksulların anlatılarına dayanarak araştırmanın bazı tipik epistemolojik, metodolojik ve etnografik sorunları olduğunu teslim etmeliyiz. Yoksul-mâdunların temsilleri ile bu temsillere dair teorik-akademik söylem ara-

sında temel bir fark var. Yoksulların kültürlerine derin bir sempati beslesek dahi aşamaz bir dışsallık söz konusu. Araştırmacılar olarak bizlerin toplumsal konumlarımız, tarihsel ve entelektüel yaşantılarımız incelemeyi amaçladığımız yoksullarinkilerle aynı değil elbette.² Ancak, temsilin veya adlandırmanın özü itibarıyla sorunlu olduğunu söylemek, böyle bir araştırmayı gereksiz addetmek ve kendini tam da bu arzunun sorgulanmasıyla sınırlamak anlamına gelmez. “Kendi kendilerini adlandırmak istemeyenleri niye adlandıralım?”, “Konuşmak istemeyenleri niye konuşuralım?” veya “Bizim sınırlayıcı epistemik çerçevemizin dışında hayatlar yaşayan ve bunun kendileriyle olan ilgisini kuramayacak olan insanlara dair kavramlar üretmeye niye devam edelim?” gibi meşru sorularla yoksulların anlatıları ile bizim bunlara dair kavramlarımız arasındaki tekabüliyetsizliğe işaret etmenin ötesine geçmek gerektiğini düşünüyoruz. Aradaki bu boşluğun, bizim epistemik çerçevemizin kuruluşu açısından temel bir sorun olduğunu kabul ederek, kendi kendine dönük düşünümSELLİĞİN (*self-reflexivity*) ve disiplinin (*askesis*) sürekli canlı tutulmasını tek çıkar yol olarak görüyoruz. Bunu ne ölçüde başarabildiğimizi kestirebilecek durumda değiliz. Ancak, rahatlıkla söyleyebileceğimiz bir nokta var: Bu tarz bir sorgulama yalnızca “çözümleme nesnesi”ni değil, araştırmacıyı da “yerinden etmeyi” içerir. Bu açıdan, bizim araştırmamız, her birimizin kendi kişisel (toplumsal, kültürel, akademik vb.) konumunu –en azından kısmen ve yer yer sarsıcı bir şekilde– sorgulamasını sağladı.

* * *

Kitabın 2. Bölümünde, yaptığımız mülâkatların bir bölümü yer alıyor. Araştırma sonuçlarının tartışıldığı metinlerle birlikte mülâkatları da yayımlamaya daha başta karar vermiştik. Nitekim, mülâkat yaptığımız kişileri de görüşmeden önce bilgilendirdik. (Ancak, araştırma sırasında karşılaştığımız kimi uygunsuz koşullar nedeniyle yayımlanabileceğini söyleyemediğimiz istisnalar da oldu.) Mülâkatları yayımlamak istememizin temel nedenleri şunlar: Birincisi, yoksulların ekonomik olduğu gibi, kültürel ve si-

2 Bu tartışma için, bkz. Clifford ve Marcus (1986) ve mâduniyet çalışmaları ile ilgili olarak, bkz. Surin (2001).

yasal üretim süreçlerinden de dışlandığına işaret eden ve “mâdunun konuşmasını” sorunsallaştıran bir çalışmanın, tartıştığı anlamları, tanıklıkları veya hayat hikâyelerini yalnızca kendi yazı ekonomisine göre yeniden anlatması, aktarması veya alıntılması sorunlu olurdu. Bizatihi, böyle bir akademik araştırmanın, mâduniyetin ve onun içinde üretildiği toplumsal ilişkilerin yeniden üretimiyle kaçınılmaz olarak iç içe olduğu düşünülürken, zaten tümüyle kaçamayacağımız susturma mekanizmalarına peşinen katılmış olurduk.

Aslında bu birinci nedeni de sorunsallaştıran ikinci bir neden, yoksulların “sesine kulak verme” ile ilgili. Mülâkatları yayımlamakla, yoksulları sorunsuz bir şekilde temsil ettiğimizi düşünmüyoruz elbette. Yani, akademik söylem içinden yoksulların sözcelerine yapılan ampirik, metaforik, figüratif atıflar, onları temsil etmiş olmayacağı gibi, mülâkatları –yoksulları kamera karşısına geçirecek konuşurmaya benzer bir şekilde, ama yazılı olarak– yayımlamak da yoksulların “gerçek” veya “otantik” sesini duyurmak anlamına gelmez. Zira biliyoruz ki yoksulluk, başka şeylerin yanı sıra, böyle bir konumun alınamamasını, kendine ait ve toplumsal olarak saygın ve meşru addedilen bir dille konuşamamayı da içeriyor. Örneklerde görülebileceği üzere, bir yandan aşağılanmaya itiraz ederken, öbür yandan kendi dilini, anlatımını beğenemeyebilen veya kendi düşüncelerini değersiz bulabilen yoksulların, “kendini anlatma” ile “başkasının dilinde” konuşma arasındaki konumlarının anlaşılabilmesi için de mülâkatların yayımlanması gerektiğini düşündük. Zaten, yoksulluk, “kendini ifade edecek araçlara” sahip olamamak, “düzgün cümleler kuramamak”, soruları anlamamak veya konuşurken insanın aklının sürekli kucağındaki hasta çocuğuna gitmesidir de.

Bununla ilişkili olan üçüncü neden, temsil edilebilecek homojen, bütünsel, özsel, asli ve tek bir “yoksul dili” veya “bilinci” olmadığı gibi, aynı toplumsal ilişkiler sisteminin ürettiği yoksulluğun nasıl birbirinden farklı, tekil biçimlerde yaşandığına işaret etmek istememizdir. Yaşanılan yer, cinsiyet, yaş, dinsel inanç, etnik kimlik, aile, hastalık, “başa gelen olaylar”, “şanssızlıklar” birbirinden farklı anlatılar, tanıklıklar, anlamlar örüyor. Fakat bu tekillikler de, aynı toplumsal tahakküm ve tâbiyet ilişkilerine bağ-

lı bir şekilde, ortak veya benzer talepler, pratikler, duygular veya “anlam dünyaları” üretiyor. Okurların, bizim çözümlemelerimizde ele aldığımız –daha doğrusu binlerce sayfalık anlatılardan “çekiş çıkardığımız”– pratiklerin, durumların, inançların, duyguların ve sözlerin hangi somut bağlamda tecrübe veya ifade edildiğini değerlendirebilmeleri için mülâkatları da okuyabilmeleri gerekiyor. Yani tekilliğe ve onun indirgenemezliğine hakkını veremeyecek olsak bile, bu kaygıyı canlı tutmalıydık. Bu açıdan, tekil bir kişinin herhangi bir soru karşısında susmasını veya başından geçenleri anlatırken ağladığı durumları “sessizlik olur” veya “ağlar” şeklinde de olsa kaydetmek, olası etnografik değerinin ötesinde, ona, onun hayatına ve anlatisına saygılı olmaya ve –onun pratik hayatı açısından çok şey ifade etmese de– “adaletsizliklerin” dışlanan, değersiz addedilen anlatılarına karşı âdil olmaya çalışmamızın bir ifadesidir. Tabii, bu ve benzeri hassasiyetler, bizim onlara karşı uyguladığımız epistemik şiddetin kefareti ni hiçbir şekilde tam olarak ödememizi sağlamayacak sembolik jestlerden ibarettir.

Bir başka neden, bizim çözümlemelerimizin birer okuma edimi olması ve başkalarının aynı anlatıları farklı ve hatta karşıt biçimlerde, bizim baktığımız perspektiflerden başka –sosyolojik, dilbilimsel, psikoanalitik, siyasal vb.– perspektiflerle okuyabilmelerine olanak sağlamayı düşünmemizdi. En az bunlar kadar önemli olan bir neden de, bizzat mülâkat pratiğinin tarafları arasında kurulan ilişkinin, tüm boyutlarıyla değilse bile sözel yönüyle okurlara sunulması, mülâkatları yapanların konuşmalarının da –yukarıdakine benzer şekilde, metodolojik, sosyolojik, dilbilimsel, psikoanalitik, siyasal olarak– masaya yatırılabilmesini sağlamaktı. Toplumsal sömürü ve tahakküm ilişkilerinin ürettiği yoksulluğu konu alan bir araştırmanın kendisi bu ilişkilerin bir uğrağıdır. Yani görüşenler ile görüşülenler arasındaki ilişkide (karşılaşma koşullarında, karşılıklı konumlandırma ve anlamlandırmada ve karşılıklı dillerde) söz konusu olan eşitsizliğin ve epistemik, sembolik ve kültürel şiddetin –ki sayısız örneklerinden biri yaşlı bir adamın oğlu yaşındaki araştırmacıya “abi” demesidir– toplumsal ilişkileri maddileştirdiğine, kısacası yoksullarla konuştuğumuz şeyin, aynı zamanda onlarla konuşma edimimizde de ya-

şanan –onların ve bizim yaşadığımız– bir şey olduğuna dikkat çekmek istedik.

Yayımlanacak mülâkatların seçilmesinde ise şu ölçütlere başvurduk: Öncelikle, en “çarpıcı”, “dramatik”, “güzel” veya “anlam-lı” addedilebilecek mülâkatlardan ibaret bir seçki yapmak kaygısı taşımadık. Böyle bir tercih, idealize ve romantize eden bir söylemsel stratejiye dayanacağı ölçüde, yoksulluğa dair hâkim temsil tarzlarından birine dahil olmak anlamına gelecekti. Az veya gönülsüz konuşanların da, konuşmayı çok sevenlerin de, bize göre (ve bizim perspektiflerimiz açısından) “çok şey” söyleyenlerin de, “pek bir şey” söylemeyenlerin de yer alması gerektiğini düşündük. Bununla ilişkili olarak, yayımlanacak olanların, görüştüğümüz insanların toplumsal konumlarının çeşitliliğini olabildiğince yansıtmasını sağlamaya çalıştık. İş(sizlik), cinsiyet, yaş, kent ve mahalle, dinsel ve etnik aidiyet, siyasal konum vb. açılardan farklı insanlarla yaptığımız mülâkatlara yer vermeyi gözettilik. Aynı ailenin farklı bireyleriyle yaptığımız mülâkatlardan da örnekler koyarak, farklı anlatıların karşılaştırılabilmesine olanak tanımak istedik. Yayımlanması gerektiğini düşündüğümüz birtakım mülâkatları ise, bant kaydındaki sorunlar veya yalnızca notlarının olması gibi teknik nedenlerden dolayı dışarıda bırakmak zorunda kaldık. Yoksul insanlarla yaptığımız mülâkatların yanı sıra, yoksullukla ilgili kurumlarda çalışan uzman kişilerle yaptığımız mülâkatlardan da birkaç örnek koyduk.

Mülâkatların yayına hazırlanması da, tıpkı seçimlerinde olduğu gibi, araştırmanın dayandığı akademik ve ideolojik-politik söylem açısından kurucu bir öneme sahipti. Mülâkatlara atılan başlıkların, yukarıda sözünü ettiğimiz dramatikleştirme ve romantikleştirme handikapına düşmeden, “özlü sözler”den küçük ayrıntılara dair cümlelere, ele aldığımız boyutlarla ilgili ifadelerden ilgisiz olanlarına kadar uzanan bir çeşitlilik göstermesine dikkat ettik. Başlıkları, bizim “esas nokta” diye gördüğümüz ifadeler yerine, insanların kendileri için esas gördüklerini veya dert ettiklerini düşündüğümüz konularla ilgili sözleri arasından ve hiç dokunmadan veya küçük sözdizimi müdahaleleri yaparak attık.

Kitabın sonunda, yaptığımız mülâkatların tablosu yer alıyor. Tabloda, mülâkatların yerleri, zamanları ve kim(ler) tarafından

yapıldığına ilişkin bilgilerin yanında, görüşülen kişilere dair yaş, köken, iş, gelir, aidiyet, oturduğu mekân, görüşme koşulları ve ortamına dair kısa etnografik bilgiler de bulunuyor. Ayrıca, dert etikleri veya özledikleri şeylere veya duygularına/düşüncelerine dair kısa değinmeler de var. Ancak, bu değinmeleri, hiçbir şekilde görüştüğümüz insanları tümüyle temsil eden ve onların anlatılarının “özünü” oluşturan şeyler olarak görmediğimizi, bunları tablonun yalnızca “kuru bilgiler”den ibaret olmaması için koyduğumuzu vurgulamak isteriz. Zaten yayımladığımız mülâkatlar da, insanların tanıklıklarının ve anlatılarının indirgenemez olduğuna delalet ediyor.

Not: Metin içinde mülâkatlara atıf yaparken, görüştüğümüz kişilerin –bizim verdiğimiz– isimlerinden sonra “()” içinde yaptığımız mülâkatın Tablodaki numarasını da verdik. Böylece, hem olası karışıklıkları önlemek ve hem de, okurların Mülâkat Tablosuna bakarak, atıfta bulunduğumuz kişilere dair kısa etnografik bilgilere kolayca ulaşabilmesini sağlamaya çalıştık.

I

Yoksulluk Üzerine

GARİBANLARIN DÜNYASI TÜRKİYE'DE YOKSULLARIN KÜLTÜREL TEMSİLLERİ ÜZERİNE İLK NOTLAR

NECMI ERDOĞAN

“Günaydın Gello Dayı günaydın / Fakirliğin sembolü sadakatın timsali / ... / Sen Yirmibirinci asır Türkiye’sinde / hâlâ açlıkla boğuşan / İnsanlığın kurbanı / Uygarlığın yabani adamı / ... / İnan Gello Dayı bu dünya / Sana beyhude bir dünya / Yillardır alınteri hesapsız emeğin / Bir hırsıza hayat satın alıyor / Sadakatın dürüstlüğün o yüzüze yem oluyor/ ... / Bugünün çilekeş işçisi / Yarnın gariban efendisi / Gello Dayı günaydın.”¹

Son on yılda, Türkiye’deki kamusal tartışmalara zaman zaman da olsa musallat olan bir hayalet var: Yoksullar, varoşlar, sokak çocukları, “çöplük insanları” vb. tezahürleriyle yoksulluk/mâduniyet. Toplumsal mekânın siyasal kuruluşunu ve sayısal çoğunluğun sembolik olarak azınlık şeklinde sunulmasını ortaya koyan bir ifadeyle “öteki Türkiye”nin insanları. “Öteki Türkiye”ye gösterilen medyatik, politik-entelektüel ve bizatihi akademik ilginin (ki her nedense neredeyse münhasıran kent yoksulluğunu kapsıyor) söylemsel oluşum koşulları başlı başına tartışılmaya değer bir konudur. Böyle bir araştırma, bunların malul olduğu fobik, romantik-popülist, teknisist veya ampirisist yanılsamalara/fantazmlara kapılmamaya ve bu bakıma kendi üretim koşullarına karşı “self-reflektif” olmayı ihmal etmemeye çalışan bir “Türkiye’de kent yoksulluğunun siyasal ve kültürel formasyonu” çalışması olabilir. “Yoksullar hakkında konuşmak” ile “yoksullar adına konuşmak” arasında, yoksulluğun mimetik veya akademik temsilleri ile siyasal temsilleri arasında sıkı bir ilişki olduğunu unutmamalıyız. Ele alınabilecek temel sorular şunlar: Yoksul/mâdunlar marjinalleştirilme ve dışlanma süreçlerini nasıl anlamlandırıyorlar ve bu süreçlere nasıl bir tepki veriyorlar? Ne tür si-

1 Kahtalı Mıç, “Gello Dayı Günaydın”, “Oy Gülüm” adlı kasedinde.

yaset biçimleri geliřtiriyorlar ve mevcut siyasal söylemlerle nasıl bir ilişki kuruyorlar?

Geç kapitalizme özgü global süreçlerin (“global piyasa disiplini”, “esnek birikim”, “çoğulluk”, “çokkültürlülük”, “bü-tünleşme”, “sınırların kalkması” vb.) ve bunlarla etkileşim halindeki –Türkiye siyasetine hâkim olan– neo-liberal ortodoksi-nin toplumsal dışlama ve marjinalleştirme süreçlerine yeni biçimler verdiği söylenebilir. Özcülüğün yükselişle başlayan yeni zamanlarımızda, bir yandan gelir dağılımındaki eşitsizliklerin keskinleşmesi, sosyal güvenlik ve refah harcamalarının dramatik şekilde azalması, sosyal politika ve programların, sübvansiyonların ve destek alımlarının darbe yemesi, öbür yandan Türkiye toplumunun medyatik-televizüel merkezli ve hipermarket zihniyetli bir gösteri toplumuna dönüştürülmeye ve toplumsal-sınıfsal hiyerarşilerin doğallaştırılmaya çalışılması, “mali piyasaların derinliğı” sorununun yanında itilen ve dışlanan yoksul/mâdun kesimlerin maruz kaldığı ekonomik, kültürel ve sembolik şiddetin derinliğinin esamesinin okunmaz olması ve dahası kültürel geleneğın eşitlikçi-adaletçi öğelerinin çözülmesi ve belki en fazlası –siyasal söylemlerin retorik atfları haricinde– bir tür “siyasal ve kültürel bilinçdışı”na sürülmesi çeşitli biçimleriyle mâduniyetin –sembolik olarak değilse bile– toplumsal olarak “çevresel” (periferyal) ve azınlıkçı (minöriter) olan konumunu yeniden yapılandırdı ve özgül bir şekilde yeniden üretti. Türkiye toplumsal formasyonunun neo-liberal bir hatta radikal şekilde dönüşümü karşısında yoksul/mâdun kesimlere dair kabaca iki söylemin geliştiğini söylemek mümkün: “Garibanizm” ve romantizm. Birincisi, fukaralık edebiyatını kınayan neo-liberal söyleme özgü bir neolojizm. Bir neolojizm olarak da, bizat türetildiğı kelimenin kültürel gelenek içerisinde telaffuz edediğı semiyotik ile sinik bir yerinden edici ilişki içinde olması dikkate değer.² İkincisi ise, 1990’larda iyice etkisizleşen geleneksel sol popülizm bir yana bırakılırsa, özellikle İslâmî ve milliyetçi söylemlerin hegemonya arayışının bir parçası olarak ortaya çıkıyor. Burada, çoğu zaman sunulanın aksine yoksul/mâdun kesimlerle kurulan organik bir siyasal bağdan ve mobilizasyon-

2 Bkz. E. Özkök, “Garibanizm”, *Hürriyet*, 30 Ocak 2001.